NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI
ILMIY AXBOROTNOMASI, [2026-8]
ISSN:2181-1458
ISSN:2181-0427

13.00.00-PEDAGOGIKA
journal.namdu.uz
PEDAGOGICAL

ZAMONAVIY TA'LIM JARAYONIDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISH TEXNOLOGIYALARI

Boyzaqova Umida Ashirali qizi
University of Business and Science, Pedagogika va psixologiya kafedrasi pedagogika fanlari bo‘ yicha falsafa doktori (PhD)
E-mail: umidaboyzaqova@umail.uz
Isroilova Nigoraxon Yo‘ ljdoshxo‘ ja qizi
University of Business and Science magistranti
isroilovanigoraxon78@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu maqolada zamonaviy ta'lim jarayonida interfaol metodlardan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari, ularning o‘ quvchilarning faolligi, mustaqil fikrlashi, ijodiy yondashuvi va hamkorlik ko‘ nikmalarini rivojlantirishdagi o‘ rni tahlil qilinadi. Interfaol metodlarni ta'lim jarayoniga joriy etishning tashkiliy-pedagogik, metodik, texnologik va psixologik jihatlari yoritiladi. Tadqiqotda pedagogik kuzatuv, suhbat, ilmiy-metodik adabiyotlarni o‘ rganish, qiyosiy tahlil va umumlashtirish usullaridan foydalaniladi. Zamonaviy ta'limda "aqliy hujum", "klaster", "BBB", "INSERT", "Jigsaw", "Case-study", "Fishbone", rolli o‘ yinlar va loyiha metodlaridan foydalanish imkoniyatlari ko‘ rib chiqiladi. Ilmiy tadqiqotlar faol va hamkorlikka asoslangan ta'lim yondashuvlari o‘ quvchilarning bilimlarni o‘ zlashtirishi va yuqori darajadagi fikrlash ko‘ nikmalarini rivojlantirishiga ijobiy ta'sir ko‘ rsatishini ko‘ rsatadi. Maqolada interfaol metodlarni mexanik qo‘ llash emas, balki ularni aniq pedagogik maqsad, o‘ quv faoliyati, baholash mezonlari va kutilayotgan natijalar bilan bog‘ lash samarali ta'limning muhim sharti sifatida asoslanadi.*

Kalit so‘ zlar: *zamonaviy ta'lim, interfaol metodlar, pedagogik texnologiya, ta'lim jarayoni, o‘ quvchi faolligi, hamkorlikda o‘ qitish, tanqidiy fikrlash, innovatsion ta'lim, raqamli texnologiyalar, faol ta'lim.*

ТЕХНОЛОГИИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ В СОВРЕМЕННОМ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

Аннотация: *В данной статье анализируются педагогические возможности использования интерактивных методов в современном образовательном процессе, их роль в развитии активности учащихся, самостоятельного мышления, творческого подхода и навыков сотрудничества. Освещаются организационно-педагогические, методические, технологические и психологические аспекты внедрения интерактивных методов в образовательный процесс. В исследовании используются методы педагогического наблюдения, беседы, изучения научно-методической литературы, сравнительного анализа и обобщения. Рассматриваются возможности применения в современном образовании таких методов, как «мозговой штурм», «кластер», «BBB», «INSERT», «Jigsaw», «Case-study», «Fishbone», ролевые игры и метод проектов. Научные исследования показывают, что активные и основанные на сотрудничестве образовательные подходы оказывают положительное влияние на усвоение знаний учащимися и развитие навыков мышления высокого уровня. В статье обосновывается, что важным условием эффективного обучения является не механическое применение интерактивных методов, а их связь с конкретной педагогической целью, учебной деятельностью, критериями оценивания и ожидаемыми результатами.*

Ключевые слова: *современное образование, интерактивные методы, педагогическая технология, образовательный процесс, активность учащихся, обучение в сотрудничестве, критическое мышление, инновационное образование, цифровые технологии, активное обучение.*

TECHNOLOGIES OF USING INTERACTIVE METHODS IN THE MODERN EDUCATIONAL PROCESS

Abstract: *This article analyzes the pedagogical potential of using interactive methods in the modern educational process, as well as their role in developing students' activity, independent thinking, creative approach, and collaboration skills. The organizational-pedagogical, methodological, technological, and psychological aspects of introducing interactive methods into the educational process are highlighted. The study employs the methods of pedagogical observation, conversation, review of scientific and methodological literature, comparative analysis, and generalization. The possibilities of applying such methods as "brainstorming," "cluster," "BBB," "INSERT," "Jigsaw," "Case-study," "Fishbone," role-playing games, and the project method in modern education are examined.*

Scientific research shows that active and collaboration-based educational approaches have a positive impact on students' knowledge acquisition and the development of higher-order thinking skills. The article substantiates that an important condition for effective teaching is not the mechanical application of interactive methods, but rather their connection with a specific pedagogical goal, learning activity, assessment criteria, and expected outcomes.

Keywords: *modern education, interactive methods, pedagogical technology, educational process, student activity, collaborative learning, critical thinking, innovative education, digital technologies, active learning.*

Kirish

Zamonaviy ta'lim tizimida o' quvchiga tayyor bilimlarni yetkazish bilan bir qatorda, uning mustaqil fikrlashi, muammoni tahlil qilishi, qaror qabul qilishi va o' z bilimini amaliy vaziyatlarda qo' llay olishini ta'minlash muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan ta'lim jarayonida o' qituvchi va o' quvchi o' rtasidagi an'anaviy munosabatlarni takomillashtirish, o' quvchini ta'lim jarayonining faol ishtirokchisiga aylantirish zarurati ortib bormoqda [1].

Faol ta'limga oid tadqiqotlarda o' quvchini bevosita o' quv faoliyatiga jalb qilish, muhokama, hamkorlik, muammoli vaziyatlarni yechish va mustaqil fikrlashga asoslangan metodlar an'anaviy faqat ma'ruza shaklidagi yondashuvlarga nisbatan bir qator afzalliklarga ega ekanligi qayd etiladi [1]. Prince faol ta'lim, hamkorlikda o' qitish va muammoli ta'limning asosiy elementlarini ilmiy tadqiqotlar asosida tahlil qilib, ularning ta'lim samaradorligiga ta'siri bo' yicha keng, biroq bir xil bo' lmagan dalillar mavjudligini ko' rsatgan.

Interfaol ta'lim metodlari o' quvchilarning darsdagi faolligini oshirish, jamoada ishlash, o' z fikrini asoslash, boshqalarning fikrini tinglash va muammoli vaziyatlarga yechim topish ko' nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Bunday yondashuvda o' qituvchi faqat bilim beruvchi emas, balki o' quv faoliyatini tashkil etuvchi, yo' naltiruvchi va rag' batlantiruvchi pedagog sifatida namoyon bo' ladi [2].

Freeman va hammualliflarning 225 ta tadqiqotni qamrab olgan meta-tahlili faol ta'lim qo' llanilgan sharoitlarda talabalar imtihon natijalari yaxshilanganini va an'anaviy ma'ruza asosidagi ta'limda muvaffaqiyatsizlik xavfi yuqoriroq bo' lganini ko' rsatgan [2].

Zamonaviy ta'lim jarayonida raqamli vositalarning kengayishi ham interfaol metodlarning imkoniyatlarini oshirmoqda. Elektron taqdimotlar, onlayn testlar, virtual doskalar, ta'lim platformalari va multimedia vositalari interfaol topshiriqlarni tashkil etishning yangi shakllarini yaratmoqda. Biroq texnologiyaning mavjudligi o' z-o' zidan ta'lim sifatining oshishini kafolatlamaydi. Muhim jihat - texnologiyani aniq pedagogik maqsadga muvofiq qo' llashdir.

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi zamonaviy ta'lim jarayonida interfaol metodlardan foydalanishning samarali texnologiyalarini tizimlashtirish, ularning pedagogik imkoniyatlarini aniqlash va ta'lim amaliyotida qo' llash bo' yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Adabiyotlar tahlili va tadqiqot metodologiyasi

Ta'lim metodlari bo' yicha ilmiy adabiyotlarda o' quvchining faol ishtiroki, hamkorlikda o' qitish, muammoli ta'lim va kompetensiyaviy yondashuv zamonaviy pedagogikaning muhim yo' nalishlari sifatida qaraladi. Interfaol ta'lim metodlarining asosiy xususiyati o' quvchini passiv tinglovchidan faol ta'lim subyektiga aylantirish bilan belgilanadi [1; 3].

Prince tomonidan olib borilgan ilmiy tahlilda faol ta'limning turli shakllari, jumladan, hamkorlikda va muammoli ta'limning asosiy elementlari hamda ularning samaradorligi bo' yicha mavjud tadqiqotlar ko' rib chiqilgan [3]. Mazkur tadqiqot interfaol va faol metodlarni ilmiy asosda tanlash zarurligini ko' rsatadi.

Muammoli ta'limga bag' ishlangan tadqiqotlarda esa o' quvchilar murakkab muammoni hal qilish jarayonida nafaqat fan mazmunini, balki fikrlash va muammoni yechish strategiyalarini ham egallashi mumkinligi qayd etiladi [4]. Hmelo-Silver muammoli ta'limni o' quvchilar hamkorlikda murakkab muammoni tahlil qiladigan va uni hal qilish uchun zarur bilimlarni mustaqil aniqlaydigan ta'lim yondashuvi sifatida tavsiflaydi.

Prince va Felder tomonidan olib borilgan tadqiqotda induktiv ta'lim metodlari, jumladan, inquiry learning, problem-based learning, project-based learning, case-based teaching va discovery learning kabi yondashuvlar tahlil qilingan. Mualliflar bunday yondashuvlar turli o' quv natijalariga erishishda an'anaviy deduktiv yondashuvlarga teng yoki ayrim hollarda samaraliroq bo' lishi mumkinligini ko' rsatgan [5].

Tadqiqot metodologiyasi muammoni tizimli tahlil qilishga yo' naltirilgan. Tadqiqotda ilmiy-metodik adabiyotlarni tahlil qilish, pedagogik kuzatuv, suhbat, qiyosiy tahlil va umumlashtirish usullaridan foydalaniladi. Interfaol metodlarning imkoniyatlari ta'lim maqsadi, o' quvchilarning faolligi, hamkorlik darajasi va kutilayotgan o' quv natijalari bilan bog' liq holda ko' rib chiqiladi.

Tadqiqotda interfaol metodlarni tanlashda quyidagi mezonlarga e'tibor qaratiladi: metodning dars maqsadiga mosligi, o' quvchilarning yosh va individual xususiyatlariga muvofiqligi, fan mazmuniga mosligi, vaqt va resurslardan oqilona foydalanish imkoniyati hamda natijalarni baholashning aniqligi.

Natijalar va muhokamalar

Tahlil natijalari interfaol metodlardan foydalanish ta’lim jarayonini bir necha o‘ zaro bog‘ liq yo‘ nalishda takomillashtirish imkonini berishini ko‘ rsatadi.

O‘ quvchi faolligini oshirish

Birinchi yo‘ nalish - o‘ quvchi faolligini oshirish. An’anaviy darsda o‘ quvchi ko‘ pincha tayyor ma’lumotni tinglovchi sifatida qabul qiladi. Interfaol metodlarda esa u savol beradi, fikr bildiradi, muammoni tahlil qiladi, guruh bilan muhokama qiladi va o‘ z xulosasini shakllantiradi.

“Aqliy hujum” metodi qisqa vaqt ichida o‘ quvchilarning mavzu bo‘ yicha mavjud bilimlarini aniqlash va yangi g‘ oyalarni shakllantirish imkonini beradi. Bunday faol ishtirok o‘ quvchini bilimni tayyor shaklda qabul qilishdan ko‘ ra uni muhokama va faoliyat orqali o‘ zlashtirishga yo‘ naltiradi [1; 3].

Faol ta’limning samaradorligi bo‘ yicha meta-tahlil natijalari ham faol ishtirokni kuchaytiruvchi pedagogik yondashuvlarning o‘ quv natijalariga ijobiy ta’sir ko‘ rsatishini ko‘ rsatadi [2].

Hamkorlikda o‘ qitish

Ikkinchi yo‘ nalish - hamkorlikda o‘ qitish. “Jigsaw”, kichik guruhlarda ishlash, juftliklarda topshiriq bajarish kabi metodlar o‘ quvchilarni birgalikda bilim olishga undaydi. Bunda har bir o‘ quvchining guruhdagi vazifasi va mas’uliyati aniq belgilanadi.

Hamkorlikka asoslangan ta’limda o‘ quvchilar o‘ z fikrlarini izohlash, boshqa ishtirokchilarning qarashlarini tinglash va umumiy xulosaga kelish jarayonida faol ishtirok etadi. Shu sababli interfaol metodlarning qiymati faqat bilimni o‘ zlashtirish bilan chegaralanmay, ijtimoiy va kommunikativ ko‘ nikmalarning rivojlanishida ham namoyon bo‘ ladi [1; 3].

Tanqidiy va ijodiy fikrlashni rivojlantirish

Uchinchi yo‘ nalish - tanqidiy va ijodiy fikrlashni rivojlantirish. “Case-study”, “Fishbone”, muammoli savollar va munozara metodlari o‘ quvchilarni tayyor javobni qabul qilishdan ko‘ ra muammoning sabablarini aniqlash, dalillarni taqqoslash va mustaqil xulosa chiqarishga yo‘ naltiradi [4].

Muammoli ta’lim bo‘ yicha Hmelo-Silver tadqiqotida o‘ quvchilar muammoni hal qilish jarayonida fan mazmuni bilan birga fikrlash strategiyalarini ham o‘ zlashtirishi mumkinligi asoslangan [4].

“Fishbone” metodida muammo markaziy masala sifatida belgilanadi, uning asosiy va ikkilamchi sabablari tahlil qilinadi hamda muammoni bartaraf etish yo‘ llari ishlab chiqiladi. Bunday metod muammoli vaziyatlarni sabab-oqibat bog‘ lanishida ko‘ rib chiqish imkonini beradi.

Bilimlarni amaliyot bilan bog‘ lash

To‘ rtinchi yo‘ nalish - bilimlarni amaliyot bilan bog‘ lash. Loyiha metodi, case-study va rolli o‘ yinlar o‘ quvchiga nazariy bilimlarni real yoki realga yaqin vaziyatlarda qo‘ llash imkonini beradi.

Induktiv ta’lim metodlari bo‘ yicha tadqiqotlarda case-based teaching, project-based learning va problem-based learning kabi metodlarning o‘ quvchini muayyan vaziyat, muammo yoki loyiha orqali bilim olishga jalb etishi ko‘ rsatiladi [5].

Bunda o‘ quvchi ma’lumotni faqat yodlashdan tashqari, undan amaliy vazifani hal qilishda foydalanadi. Natijada nazariy bilim bilan amaliy faoliyat o‘ rtasidagi bog‘ liqlik kuchayadi.

Raqamli texnologiyalar bilan uyg‘ unlashtirish

Beshinchi yo‘ nalish - ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanish. Interfaol metodlarni raqamli vositalar bilan uyg‘ unlashtirish darsni yanada dinamik tashkil etish imkonini beradi.

Elektron testlar, interaktiv taqdimotlar, onlayn munozaralar, virtual doskalar va multimedia materiallari o‘ quvchilarning darsdagi faoliyatini tashkil etish uchun qo‘ shimcha imkoniyat yaratadi.

Biroq raqamli vositalardan foydalanishda muhim muammo - texnologiyaning maqsadga aylanishidir. Agar elektron vosita faqat an’anaviy topshiriqni boshqa shaklda taqdim etsa, uning pedagogik samarasi cheklanishi mumkin. Shuning uchun “texnologiya → topshiriq → faoliyat → natija” zanjiri asosida darsni loyihalash maqsadga muvofiq.

Interfaol metodlarni maqsadga muvofiq tanlash

Interfaol metodlarning samaradorligi ularni darsning barcha bosqichlarida bir xil qo‘ llash bilan emas, balki muayyan pedagogik vazifaga mos tanlash bilan belgilanadi [3; 5].

Masalan, dars boshida “Aqliy hujum” va “Klaster” o‘ quvchilarning avvalgi bilimlarini faollashtirish uchun, yangi mavzuni o‘ zlashtirish jarayonida “Jigsaw” yoki guruhli ish, mustahkamlash bosqichida “Case-study”, yakuniy bosqichda esa “BBB” yoki refleksiya usullaridan foydalanish mumkin.

Shunday qilib, metod tanlashda “qaysi metod zamonaviy?” degan savoldan ko‘ ra “ushbu metod mazkur ta’lim maqsadiga qanday xizmat qiladi?” degan savol ustuvor bo‘ lishi lozim.

Interfaol metodlardan foydalanish texnologiyasining amaliy modeli

Zamonaviy darsni loyihalashda interfaol metodlardan foydalanishni uch bosqichga ajratish mumkin.

Birinchi bosqich - tayyorgarlik bosqichi. O‘ qituvchi dars maqsadini, kutilayotgan natijalarni va o‘ quvchilar faoliyatini belgilaydi. Shu asosda metod tanlanadi, guruhlar shakllantiriladi va topshiriqlar ishlab chiqiladi.

Ikkinchi bosqich - interfaol faoliyat bosqichi. O‘ quvchilar individual, juftlik yoki guruh shaklida topshiriqlarni bajaradilar. O‘ qituvchi jarayonni nazorat qiladi, zarur hollarda yo‘ naltiruvchi savollar beradi va o‘ quvchilar faoliyatini muvofiqlashtiradi.

Uchinchi bosqich - tahlil va refleksiya bosqichi. Guruhlar natijalarini taqdim etadi, o‘ quvchilar o‘ z faoliyatini baholaydi va o‘ qituvchi umumiy xulosani shakllantiradi.

Mazkur model muammoli va induktiv ta’lim yondashuvlaridagi “muammo yoki vaziyat → faol izlanish → hamkorlik → yechim → refleksiya” ketma-ketligi bilan uyg‘ unlashadi [4; 5].

Interfaol mashg‘ ulotdan so‘ ng “Nimani bildim?”, “Nimani o‘ rgandim?”, “Qaysi masala qiyin bo‘ ldi?”, “O‘ z bilimimni qayerda qo‘ llay olaman?” kabi refleksiv savollardan foydalanish o‘ quvchining o‘ z ta’lim faoliyatini anglashiga yordam beradi.

Taklif va tavsiyalar

1. Har bir dars uchun interfaol metodni tanlashdan avval uning pedagogik maqsadini aniq belgilash.
2. Interfaol metodlarni o‘ quvchilarning yoshi, tayyorgarlik darajasi va individual xususiyatlariga moslashtirish.
3. Guruhli ishlarda har bir o‘ quvchining vazifasi va mas’uliyatini aniq belgilash.
4. “Aqliy hujum”, “Klaster”, “BBB”, “INSERT”, “Jigsaw”, “Case-study”, “Fishbone” va loyiha metodlaridan fan mazmuniga mos ravishda foydalanish.
5. Muammoli, loyiha va case-study metodlaridan foydalanishda o‘ quvchilarga faqat tayyor savol emas, balki mustaqil izlanishni talab qiluvchi vazifalar berish [4; 5].
6. Interfaol metodlarni raqamli ta’lim vositalari bilan uyg‘ unlashtirish, biroq texnologiyani pedagogik maqsadning o‘ rniga qo‘ ymaslik.
7. Interfaol darslarda faqat yakuniy natijani emas, balki o‘ quvchining jarayondagi faolligi, hamkorligi, mustaqil fikrlashi va dalillash qobiliyatini ham baholash.
8. Har bir interfaol mashg‘ ulotdan so‘ ng refleksiya tashkil etish va olingan natijalardan keyingi darslarni rejalashtirishda foydalanish.
9. Interfaol metodlarni keng miqyosda joriy etishdan oldin ularni alohida mavzu, sinf yoki fan doirasida sinab ko‘ rish, natijalarni tahlil qilish va aniqlangan kamchiliklarni bartaraf etish.

Xulosa

Tahlil shuni ko‘ rsatadiki, zamonaviy ta’lim jarayonida interfaol metodlardan foydalanish o‘ quvchini ta’lim jarayonining faol subyektiga aylantirish, uning mustaqil va tanqidiy fikrlashini rivojlantirish hamda nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan bog‘ lash uchun muhim imkoniyat yaratadi.

Ilmiy tadqiqotlar faol ta’lim, hamkorlikda o‘ qitish va muammoli ta’limning turli shakllari o‘ quvchilarning faol ishtirokini kuchaytirishi va ayrim o‘ quv natijalarini yaxshilashi mumkinligini ko‘ rsatadi [1; 2; 3]. Freeman va hammualliflarning meta-tahlilida faol ta’limning an’anaviy ma’ruza shakliga nisbatan o‘ quv natijalariga ijobiy ta’siri empirik ma’lumotlar asosida ko‘ rsatilgan [2].

Shu bilan birga, interfaol metodlardan foydalanishning o‘ zi ta’lim sifatini avtomatik ravishda oshirmaydi. Metodning samaradorligi uning ta’lim maqsadiga mosligi, o‘ quvchi faoliyatini to‘ g‘ ri tashkil etish, o‘ qituvchining yo‘ naltiruvchi roli va baholash mexanizmining aniqligi bilan bog‘ liq [1; 3].

Muammoli va induktiv ta’lim bo‘ yicha tadqiqotlar o‘ quvchilarning murakkab vaziyatlarni tahlil qilishi, muammoni hal qilishi va bilimlarni amaliy vaziyatlarda qo‘ llashi uchun faol pedagogik yondashuvlarning muhimligini ko‘ rsatadi [4; 5].

Shu sababli zamonaviy darsni tashkil etishda asosiy e’tibor metodlar sonini ko‘ paytirishga emas, balki maqsad → metod → faoliyat → baholash → refleksiya o‘ rtasidagi uzviy bog‘ liqlikni ta’minlashga qaratilishi lozim.

Interfaol ta’limning yakuniy mezoni darsda qancha metod ishlatilgani emas, balki o‘ quvchining “nimani o‘ rgandim, qanday o‘ rgandim va olgan bilimimni qayerda qo‘ llay olaman?” degan savollarga aniq javob bera olishidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ishmuhamedov R.J. O‘ quv jarayonida interfaol uslublar va pedagogik texnologiyalarni qo‘ llash uslubiyati. – Toshkent: RBIMM, 2008. – 68 b. BIMM Elektron kutubxonasi

2. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Ta’limda innovatsion texnologiyalar: ta’lim muassasalari pedagog-o‘ qituvchilari uchun amaliy tavsiyalar. – Toshkent: Iste’dod, 2008. – 180 b. BIMM Elektron kutubxonasi

3. Tolipov O‘ .Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent: Fan, 2006. BIMM Elektron kutubxonasi

4. Azizxo‘jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: TDPU, 2006. universaljournal.uz

5. Prince M. Does Active Learning Work? A Review of the Research // Journal of Engineering Education. – 2004. – Vol. 93, No. 3. – P. 223–231. – DOI: 10.1002/j.2168-9830.2004.tb00809.x.

6. Hmelo-Silver C.E. Problem-Based Learning: What and How Do Students Learn? // Educational Psychology Review. – 2004. – Vol. 16. – P. 235–266. – DOI: 10.1023/B:EDPR.0000034022.16470.f3.

7. Prince M.J., Felder R.M. Inductive Teaching and Learning Methods: Definitions, Comparisons, and Research Bases // Journal of Engineering Education. – 2006. – Vol. 95, No. 2. – P. 123–138. – DOI: 10.1002/j.2168-9830.2006.tb00884.x.